

POUČAVANJE KATOLIČKE RELIGIJE U EUROPI: ČINJENICE, PROBLEMI I ODGOVORI

CARMELINA CHIARA CANTA

Dipartimento di Scienze dell'Educazione
Universita di Roma Tre
Via del Castro Pretorio, 20
00185 Roma
Italija

Primljeno: 22. 5. 2004.
Izvorni znanstveni rad
UDK 37.014.52(4)

Sažetak

U ovom članku analiziraju se različite situacije poučavanja katoličke religije u Europi s posebnim osvrtom na talijanski slučaj. Situacije su vrlo raznolike jer su različite kulturalne, povijesne i pedagoške tradicije i okolnosti raznih zemalja. Dok se u Njemačkoj izričito govori o (katoličkom i protestantskom) konfesionalnom poučavanju uz laičko poučavanje (etika), u Italiji postoji poučavanje koje je istovremeno i kulturalno i konfesionalno, uz mogućnost slobodnog izbora (fakultativnost).

U aktualnoj talijanskoj i europskoj situaciji središnju ulogu imaju »dvije duše«, koje su međusobno različite i komplementarne: školsko-pedagoška i katehetsko-religiozna. Drži se da u perspektivi sve ujedinjenije Europe svakoj zemlji valja priznati pravo na različitost, uvažavajući njezinu različitu građansku, religijsku i kulturnu povijest.

U tom još uvijek vrlo fluidnom kontekstu moguće je zamisliti različite scenarije (povijest religija ili povijest religijskog fenomena, etika ili moralna filozofija, različita ponuda multireligijske kulture), koji mogu biti konfesionalni i/ili laički, od kojih je neke moguće ostvariti u sadašnjoj situaciji bez radikalnih promjena.

U okviru »europske socijalizacije« koja se ostvaruje posredstvom znanja o religijama, škola se predstavlja kao »odgojna dijaloška radionica«; sat religije (vjeronauka) ima osim toga dodatne elemente za promicanje poštivanja, razumijevanja i dijaloga. U didaktičkom govoru taj se prijedlog može prevesti u izradu interreligijskog kurikulumu koji će voditi računa o raznim odgovorima koje su religije dale i još danas daju na pitanja o čovjekovom smislu.

Ključne riječi: poučavanje katoličke religije, školski vjeronauk u Europi, interreligijski kurikulum

1. PROBLEMATIČNA SITUACIJA

U okviru ovoga razmišljanja o poučavanju katoličke religije u Europi, polazi se od analize talijanske situacije, jer sam nju najviše proučavala, iz sasvim razumljivih razloga¹, a zatim se nudi sažeti prikaz europske situacije.

Poučavanje religije u talijanskoj školi uređeno je Zakonom o reviziji konkordata

između Republike Italije i Svete Stolicе (18. veljače 1984). Slijede »sporazumi« iz-

¹ Usporedi nekoliko rasprava o ovoj temi: C. C. CANTA, *L'ora debole. Indagine sull'insegnamento della religione cattolica nella Sicilia Centrale*, Sciascia, Caltanissetta – Roma 1999; C. C. CANTA, »Società multireligiosa, identità e cultura«, u: R. DE VITA – F. BERTI (ur.), *La costruzione dell'identità in una società multiculturale e multireligiosa*, Franco Angeli, Milano 2004; C. C. CANTA, »La

među Ministarstva prosvjete i Talijanske Republike (14. prosinca 1985. i 13. lipnja 1990)² koji su označili početak novog razdoblja za nastavu katoličkog vjeronauka u Italiji.

Potvrđuje se ono što je sadržano u Ustavu i u čl. 9.2. Sporazuma iz 1984: »Republika Italija, priznavajući važnost religiozne kulture i vodeći računa o tome da su principi katolicizma dio povijesne baštine talijanskoga naroda, nastaviti će osiguravati, u skladu s ciljevima škole, nastavu katoličke religije u javnim nesveučilišnim školama svih vrsta i stupnjeva [...]. Poštivajući slobodu savjesti i odgojne odgovornosti roditelja, svakome se jamči pravo da izabere hoće li se ili neće koristiti tim poučavanjem.«

U navedenom pravnom preoblikovanju definicije, nastava katoličke religije uključuje se u ciljeve škole unoseći u proces formacije učenikove osobnosti specifičan doprinos poznavanja religije, a posebno katoličke religije.

Posljednjih dvadeset godina, unatoč činjenici da se na nacionalnoj razini bilježi »održavanje« pohađanja predmeta u kvantitativnom smislu (šk. god. 2002/2003. nastavu katoličke religije odabralo je 93% učenika s varijacijama u raznim područjima, a 7% učenika nije odabralo tu nastavu),³ ovaj predmet stvarno ostaje »izuzetan predmet, slabog školskoga profila«, a po raznim svojim vidovima smješta se u rubno okruženje s obzirom na druge školske predmete⁴.

Nesiguran epistemološki status predmeta, koji je definiran konkordatom, ukazuje na njegovu nepostojanost i problematičnost i na odgojnom i na školskom području. Bitno je međutim što načela po kojima se uređuje nastava katoličke religije u školi nisu konkordatske nego pedagoško-kulturalne i društveno-antropološke na-

ravi, što je konkordatski dogovor priznao i definirao.

Pedagoške i sociološke analize⁵ provedene posljednjih godina ukazale su na to da je aktualna postavka nastave katoličke

formazione degli insegnanti di religione: crisi e prospettive«, u: R. DE VITA – F. BERTI, *Pluralismo religioso e convivenza multiculturale. Un dialogo necessario*, Franco Angeli, Milano 2003, str. 170-188; C. C. CANTA, »L'insegnamento della religione. Trasformazioni e scenari in una società multireligiosa«, u: *Per una Nuova Paideia*, Quaderni della Fondazione Balducci, Fiesole 2002, str. 73-105; C. C. CANTA, »L'insegnamento della religione nella società multiculturale e multireligiosa«, u: R. DE VITA – F. BERTI, *Dialogo senza paure. Scuola e servizi sociali in una società multiculturale e multireligiosa*, Franco Angeli, Milano 2002, str. 174-205; C. C. CANTA, »L'indagine sull'insegnamento della religione cattolica nella diocesi di Caltanissetta: l'Ora Debole«, u: »Notiziario dell'Ufficio Catechistico Nazionale. Quaderni della Segreteria generale della CEI«, br. 23/2000, str. 8-14; C. C. CANTA, »L'insegnamento della religione cattolica nella diocesi nissena«, u: M. NARO (ur.), *Amicitiae Causa*, Centro Studi »A. Cammarata«, S. Cataldo (CL) 1999, str. 737-748.

- ² Usp. Zakon br. 121 od 25. 2. 1985 (revizija Konkordata) i D.P.R. br. 175 od 16. 12. 1985. u vezi s izvršenjem dogovora između talijanskih školskih vlasti i Talijanske biskupske konferencije o organizaciji katoličke nastave religije (školskog vjeronauka). Važna pojašnjenja i tumačenja sadrže odluke Ustavnoga suda (br. 203 od 12. 5. 1989, br. 13 od 4. 1. 1991. i br. 290 od 22. 6. 1992) te Državnoga vijeća (br. 1006 od 27. 8. 1988.) kao i naredba Državnoga vijeća br. 670 od 18. 6. 1990.
- ³ Podaci posljednjeg istraživanja, koje se odnosi na šk. god. 2002/2003, što ga je provela Talijanska biskupska konferencija (Odjel za poučavanje katoličke religije) i Trivenetsko socio-religijsko motrište. Godišnjak se počevši od 1994. objavljuje svake školske godine, u tiskanom i elektronskom obliku.
- ⁴ Produbljenju analizu u tom smislu vidi u: L. PRENNA, *Assicurata ma facoltativa. La religione incompiuta*, AVE, Roma 1997.

- ⁵ Usp. posebice: F. PAJER, »L'insegnante di religione, figura incompiuta«, u: G. MALIZIA – Z. TRENTI, *Una disciplina in cammino. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90*, Società Editrice Internazionale, Torino 1991, str. 260-266; V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia. Indagine sulle tipologie religiose e culturali in Italia*, Mondadori, Milano 1995.

religije, predmeta koji je istovremeno »kulturalan« i »konfesionalan«, nedovoljna jer ne zadovoljava nijedan od ta dva zahtjeva; taj predmet naime ograničava kulturalnu dimenziju katoličke religije, a istovremeno ograničava školski prostor religioznog govora. Osim toga, onaj tko ne odabere taj predmet isključen je iz bilo kakvog oblika znanja o religijama, koje je bitno za njegovu formaciju. Znakovito je da je nastavni sat religije definiran prvo kao »predmet u hodu«, zatim kao »predmet na raskrižju«⁶, te najzad kao »slab sat«⁷.

Sat religije je »slab sat«, zbog dvoznačnosti pravnog statusa nastavnika⁸ koja je posljedica problematičnosti njihove stručne formacije, povjerene mnoštvu institucija koje izdaju svjedodžbe s različitim *kurikulima* i s različitom pripravom⁹, zbog odnosa s crkvenim i državnim ustanovama, zbog nesigurnog epistemološkog statusa predmeta, zbog nemogućnosti da se, u sadašnjem ustroju, provede stvarni kulturalni i religiozni razgovor i zbog drugih razloga o kojima ovom prigodom nije moguće raspravljati.

U ovome trenutku, po mojemu mišljenju, situacija uzrokuje veliku zabrinutost i traži radikalne promjene i/ili reforme, jer je promijenjen kulturalni i religijski okvir i u Italiji i u Europi.

Može se naime ustvrditi da danas raste potreba za svetim u laičkoj, multikulturalnoj i multireligijskoj školi; sve češće kulturalne razmjene i migracija stanovništva već približavaju i sve će više približavati islam, hinduizam, budizam i druge drevne i nove religije koje su prije bile nepoznate na području Italije i Europe.

U talijanskoj školi strani učenici koji pripadaju katoličkoj religiji, iako tvore većinu, žive uz pripadnike drugih kršćanskih religija (pravoslavce i protestante), islama (muslimane) i istočnih religija (budiste,

hinduiste itd.). Broj djece uključene u škole je 182 000. Šest od deset njih upisano je u osnovnu školu ili u predškolu.¹⁰ Talijanska i europska multireligijska panorama sve je raznolikija, no istovremeno ne nestaju religijske predrasude koje proizlaze iz nepoznavanja religijske kulture, a religijski pluralizam većina Talijana drži opasnim.

Taj problem se ne može riješiti samo umnažanjem »sporazuma« između države i nekatoličkih religija, čemu bi posljedica bila ponuda raznih religioznih znanja konfesionalnoga oblika, tolikih koliko je religija sklopilo sporazum: »pluralni« konfesionalni izbor u školi bi samo rascjepkao znanje o religijama na mnogostruko znanje, stvorio bi veću zbunjenost i nesigurnost, a možda i utvrdio fundamentalističke stavove.

⁶ Nakon petogodišnjega eksperimentalnog razdoblja, 1990. je provedeno istraživanje. Usp. G. MALIZIA – Z. TRENTI, *Una disciplina in cammino. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90*, nav. dj. Deset godina kasnije sličnu su analizu proveli isti autori: G. MALIZIA – Z. TRENTI, *Una disciplina al bivio. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90.*, Società Editrice Internazionale, Torino 1996.

⁷ Usp. C. C. CANTA, *L'ora debole*, nav. dj.

⁸ Promjene pravnog statusa nastavnika religije još su uvijek u tijeku nakon donošenja zakona od 18. srpnja 2003.

⁹ Produbljenju analizu ove tematike, koja se odnosi na Trivenetsku pokrajinu, načinio je sociolog religije G. Capraro. Usp. G. CAPRARO – G. ZAMBON (ur.), *I diplomati in scienze religiose tra insegnamento e pastorale*, Edizioni Dehoniane, Bologna 2001. Vidi također: C. C. CANTA, »La formazione degli insegnanti di religione: crisi e prospettive«, u: R. DE VITA – F. BERTI, *Pluralismo religioso e convivenza multiculturale. Un dialogo necessario*, nav. dj. Daljnje podatke i bogatu bibliografiju o tom predmetu vidi u: P. VANZAN, »Gli istituti di Scienze religiose tra fede e cultura. Orizzonti di un progetto formativo integrato«, u: L. PRENNA, *Assicurata ma facoltativa. La religione incompiuta*, nav. dj.

¹⁰ Usp. CARITAS (ur.), *Immigrazione: Dossier Statistico 2003*, Anterem, Roma 2003.

Danas su u talijanskim raspravama u manjini oni koji u ime laičnosti škole niče zakonitost bilo kakvog poučavanja o religiji. To vrijedi i za Europu. Dovoljno je prisjetiti se situacije u Francuskoj gdje se u ovom trenutku premišlja prethodni izbor, te se ponovno uvodi poučavanje o »religijskoj činjenici« u državnoj školi (»U ime laičnosti države ne možemo zanemariti religijski odgoj«). Drugi bi primjer bio reforma započeta u Španjolskoj u srpnju 2003, koja predviđa obavezni religijski odgoj u školi, kao slobodan izbor za sve (područje: društvo-kultura-religija, s dvostrukim kolosijekom, konfesionalnim i laičkim)¹¹.

U još uvijek vrlo nestalnom okviru, moguće je uočiti nekoliko scenarija (povijest religija ili povijest religijske pojave, etika ili moralna filozofija, raznolika ponuda multireligijske kulture, koja predviđa konfesionalno i laičko i/ili agnostičko opredjeljenje), od kojih su neki ostvarivi u sadašnjoj situaciji, bez radikalnih promjena.¹²

Vrlo su raznolika i sva su valjana rješenja koja se predlažu u Europi, jer poštuju povijest, kulturu i identitet pojedinih zemalja¹³, koje se ne može zanemariti kad god se uvode promjene ili novosti.

2. EUROPSKI OKVIR

U Europi su stajališta Katoličke crkve o poučavanju religije vrlo različita u raznim zemljama i svako je od njih moguće razumjeti samo ako ga se uključi u povijesni i kulturalni kontekst u kojemu je nastalo.

Držim da i u perspektivi sve ujedinjene Europe valja svakoj zemlji priznati pravo na različitost, ako su različite građanska, religijska i kulturna povijest te postoje li na istom prostoru druge vjeroispovijesti.

U Njemačkoj je Biskupska konferencija, kao odgovor na proširenu krizu konfesionalne pouke (koja je uzrokovana prven-

stveno religijskim pluralizmom, procesom globalizacije i ekumenskim pokretom), godine 1996. objavila izjavu o »Formativnoj snazi religiozne pouke«. U toj se izjavi potvrđuje obilježje konfesionalnosti, a među ostalim se tvrdi da katolička religija, posebno, želi formirati čovjeka u besplatnom iskustvu slobode i ljubavi (pogl. 3); da ekumensko poimanje konfesionalnosti ne vodi prema nekonesionalnom kršćanstvu nego prema ustanovljivanju dijaloga koji obogaćuje s drugim dijelom (pogl. 5), što je zakonski zajamčeno pravnom profilom konfesionalnog predmeta (pogl. 7).

Dokument zapravo nije ispunio očekivanja jer, umjesto da prizna stvarne čimbenike koji određuju novu problematičnu situaciju, ponovno predlaže imperativ načelne idealno tipske konfesionalnosti: konfesionalnost nauka, učenika, učitelja.¹⁴ Šteta je, osim toga, što Katolička i Evangelička crkva nisu zauzele zajedničko stajalište o religioznoj pouci u školi.

¹¹ Za analizu i komentar svih tema reforme usp. C. ESTEBAN GARCÉS, *Enseñanza de la religión y Ley de la Calidad*, PPC, Madrid 2003. Provedba ovoga zakona za sada je odgođena. Usp. C. ESTEBAN GARCÉS, »El Gobierno suspende la implantación de la nueva materia Sociedad, Cultura y Religión«; B. R. Carrasco, »Acoso ideológico contra la enseñanza de la religión«, u: »Religión y Escuela«, Mayo 2004, str. 5. i 9.

¹² U Italiji su, polazeći od istraživanja, uočeni neki mogući scenariji. Usp. C. C. CANTA, *L'ora debole*, nav. dj.

¹³ Usp. F. PAJER, »L'istruzione religiosa nei sistemi scolastici dell'UE: le tendenze in atto«, u: L. PEDRALI (ur.), *E' l'ora delle religioni. La scuola e il mosaico delle fedi*, Collana Mondialità, Editrice Missionaria Italiana, 2002, str. 99-117.

¹⁴ Za analizu ove teme usp. F. PAJER, »Quale 'religione' insegnare a scuola nell'Europa del domani? Tendenze attuali, futuri possibili«, u: E. DAMIANO – R. MORANDI, *Cultura, Religione, Scuola. L'insegnamento della religione nella trasformazione culturale e nell'innovazione scolastica, in prospettiva europea*, Franco Angeli, Milano 2000.

I novo izdanje »Programa-temelja za poučavanje u prvom stupnju njemačke škole«, koji sadrži smjernice na kojima valja temeljiti regionalne programe, iako se poziva na učenika kao subjekta, ponovno potvrđuje konfesionalni karakter izjave biskupa iz 1996.

U Engleskoj je Katolička biskupska konferencija 1996. objavila dokument (*Curriculum Directory for catholic schools*) koji sadrži smjernice temeljnoga programa kojim se katolički biskupi trebaju nadahnjivati u prilagodbi didaktičkih programa. Iako se sadržaji osvrću na hebrejsko-kršćansku tradiciju, očita je dekatehizacija religiozne pouke koja ostavlja širi prostor proučavanju religijske pojave.

U sljedećem dokumentu iz 1999. (*Catholic schools and other Faiths*), Biskupska konferencija se sučeljava s problemom sve većega religijskog pluralizma, koji je proširen i unutar katoličkih škola i koji zahtijeva ozbiljno razmišljanje o »konfesionalnoj školi«.

U Francuskoj se i hijerarhija i vjernici slažu u pogledu podjele Crkve i države; ne traži se ni predmet katoličke religije ni proučavanje religijske činjenice. Takozvani *Raport Dagens* iz 1994, koji su potpisali francuski biskupi, posebno primjećuje da »se vjernici ne trebaju bojati sadašnjih poimanja laičnosti, iako odbacuju svaku marginalizaciju religijske činjenice u školi i u odgoju«, te potvrđuje da ako »prakticiranje laičnosti na francuski način može prerasti u marginalizaciju religijske činjenice, ona može dopustiti i kršćanskoj tradiciji da vrši specifičnu ulogu u nestabilnom društvu, doprinoseći njegovoj volji za životom«.

U sljedećem dokumentu, »*Pismu francuskim katolicima*« iz 1996. god., biskupi izražavaju nadu u nadvladavanje načela odvojenosti koje neće biti polemičko nego konstruktivno: »Stalo nam je do toga da

budemo priznati ne samo kao baštinici, s nacionalnom i religijskom poviješću, nego i kao građani koji sudjeluju u sadašnjem životu francuskoga društva, koji poštivaju njegovu ustanovljenu laičnosti i koji u tome društvu žele očitovati životnost svoje vjere.«

Jednako se tako i u dokumentu »*Crkve i laičnost u Francuskoj*«, što ga je potpisao mješoviti katoličko-protestantski odbor, potvrđuje da Crkve, same za sebe, nemaju monopol na etičko i religijsko. To ne znači da kršćansko iskustvo mora ostati sakriveno, bez ikakvoga utjecaja u društvu i u svijetu. To se pravo priznaje i drugim vjeroispovijestima u laičkom francuskom društvu, prema tome i muslimanima.¹⁵

Na planu odnosa država-laičnost, ono što se ovih mjeseci događa u Francuskoj, s odobravanjem zakona o religijskim simbolima, nadilazi ovo predavanje, a ujedno je i nešto previše novo da bi se o tome moglo ozbiljno razmišljati.

U Italiji, kao što sam već spomenula, nakon revizije konkordata između Svete Stolice i talijanske države te sporazuma između Katoličke crkve i Ministarstva prosvjete i istraživanja, koji je ponovno potvrdio konfesionalnost religiozne pouke, iako, kao što je već spomenuto, u »kulturalnoj« perspektivi, najnovije su odredbe usmjerene prema konfesionalnoj pouci u javnoj školi. Ovdje posebno mislim na nedavni Zakon o pravnom statusu nastavnika katoličke religije (18. srpnja 2003) i na sporazum koji su 23. listopada 2003. potpisali predsjednik Talijanske biskupske konferencije i ministar prosvjete, znanosti i istraživanja, o »specifičnim ciljevima učenja koji su svojstveni poučavanju katoličke religije u državnim ustanovama: predškolskim ustanovama i školama prvoga stupnja«.

¹⁵ Usp. Dokument iz studenoga 1998: »*Cattolici e Musulmani: un cammino di incontro e dialogo*«.

U ovome je trenutku Talijanska biskupska konferencija, posredstvom svog Ureda za školstvo, angažirana na tri područja: 1) ostvarivanju pravnog položaja nastavnika katoličke religije (natječaj); 2) završavanju prosljeda specifičnih ciljeva učenja u višim razredima osnovne škole i u srednjoj školi; 3) prilagodbi udžbenika i usavršavanju nastavnika što je nužno zbog novonastale situacije.

3. MOGUĆI ODGOVORI

U sadašnjoj talijanskoj i europskoj situaciji središnju ulogu ima, kako se izrazio E. Alberich¹⁶, prisutnost »dvije« različite i komplementarne »duše«: školsko-pedagoške i katehetsko-religiozne.

Iako je nastava religije u javnoj školi u Italiji konfesionalna, ta nastava je uključena u odgojni proces škole, koji je prvenstveno kulturalan te prema tome daje prednost učenju i upoznavanju.

Dosljedno tome, sat školskog vjeronauka ima ulogu prenošenja poznavanja kulture, povijesti i nauka Katoličke crkve. U toj nastavi stoga se izlažu osnove katoličke kulture: teološki temelji i nauk Katoličke crkve i na doktrinarnom i na etičko-moralnom planu, na način i sredstvima koji su prilagođeniji učenicima raznih vrsta škole (predškolske ustanove, osnovna, niža i viša srednja škola): sve je to svojstveno znanju o religiji koje nudi škola i jasno se razlikuje od katehetskog pristupa koji se nudi na drugim mjestima i na specifičan način.

Unutarcrkveno katehetsko poslanje teži naime rastu vjere pomoću doktrinarne pouke, zajedničarskog svjedočenja, pohađanja obreda i primanja sakramenata itd., te odgoja za aktivno uključivanje u zajedničarsko i misionarsko svjedočenje Crkve i u izgradnju same Crkve.

U tom okviru unutarcrkvena kateheza je istovremeno učenje, praksa, iskustvo i sjedočenje, uključeno u iskustvo vjere.

S obzirom na konfesionalnu pouku i laičku i kulturalnu pouku dvije se hipoteze (etičko-religiozna pouka ili povijest religija) mogu razlikovati na sljedeći način:

- Etičko-religiozna pouka sastoji se u prenošenju sustava vrednota koji predstavlja (etičko) uporište ponašanja s izravnim nadovezivanjem na vrednote koje su svojstvene društvu s pretežnim katoličkim prisustvom.
- Hipoteza o poučavanju religije kao povijesti religija ili proučavanju religijske činjenice može se uobličiti kao religijska agnostička nastava s pretežnim nastojanjem da se predstave povijesno i zemljopisno označene religijske činjenice.

4. ŠKOLA KAO ODGOJNODIJALOŠKA RADIONICA

Imajući na umu, kao što smo već rekli, Europu, koja se sve više razlikuje u kulturi i religijama, škola ne može a da se ne predstavi kao odgojnodijaloška radionica i mjesto iskustva građanstva.

Interreligioznost se predstavlja kao dinamički proces, koji može napredovati i nazadovati, a povjeren je slobodnom izboru subjekata koji se vrši na različite načine koji proizlaze iz kreativnosti protagonista. Teško je naime zamisliti društvo visoke društvene integracije (koju barem želi i kojoj se nada) koje ne vodi računa o religijama kojih su nosioci subjekti koje valja integrirati.

¹⁶ Usp. E. ALBERICH, »Nuove prospettive per la religione nella scuola«, u: R. LAPORTA (ur.), *Educare al senso della vita*, La Nuova Italia, Firenze 2001, str. 69-86.

U tom okviru »europske socijalizacije«, koja prolazi i preko znanja o religijama, škola, koja prihvaća građane različitog geografskog i kulturalnog podrijetla, može predstavljati radionicu i, u svakom slučaju, veoma važno mjesto za eksperimentiranje s različitim oblicima integracije koji promiču poznavanje, odnose i suradnju koju valja prenijeti u skupinu vršnjaka, u obitelj, na okolinu, u društvo. Solidaran suživot prolazi i kroz suživot različitih religioznih identiteta.

Sat (ili još bolje sati) nastave religije ima (ili bi trebao imati) na svojoj strani dodatne elemente za promicanje toga procesa: teološki, ne teologalni, stav, i etiku poštivanja drugih, shvaćanja i dijaloga.

S toga gledišta sadašnja organizacija nastave katoličke religije, stvarno isključujući one koji nisu katolički vjernici, ne može ostvariti »puni« dijalog, koji je ipak moguć iz više razloga:

- Mladi u sebi imaju određene zalihe iako u nesvjesnom i neizraženom obliku, pa i u vezi s religioznim. Otkriće i tumačenje tih zaliha glavni je čimbenik dijaloškog stava koji se izražava u traženju istine u svakom čovjeku, u sposobnosti pronalaženja »djelića« istine u životu i misli drugih i u raspoloživosti za sučeljavanje među različitostima koje jedina istina može očitovati.
- Poučavanje religije (predloženo kao »normalan« predmet koji se predaje više sati) bilo na odgojno-kulturalnom planu, bilo na specifičnom planu religijskoga poznavanja, može razriješiti »majeučičku« ulogu uvođenja mladih u dijalošku dimenziju.
- Tu dimenziju u okviru poučavanja katoličke religije promiče »ponovno otkrivanje« i »ponovni posjet« Crkve koja ističe važnost dijaloga, koji je postao iz-

ričiti imperativ i obilježje počevši od II. vatikanskog sabora.

U ovom djelatnom izboru Crkva, koja se tradicionalno predstavila kao braniteljica istine koju je naviještala, ne odriče se toga zahtjeva, ali to čini priznajući da svaki čovjek ima udjela u istini kada se koristi svojom slobodom.

Otvaranje Crkve dijalogu nije jednostavno izbor odgovora na trenutne potrebe, nego se ukorjenjuje u autentičnije produbljivanje kršćanstva.

4.1. *Radionica za izradu interreligijskog kurikulumuma*

- Didaktičkim rječnikom taj se prijedlog može prevesti kao izrada interreligijskog *kurikuluma*, koji uzima u obzir razne odgovore što ih je religija (ili religije) dala u povijesti i koje i danas daje na čovjekova pitanja o smislu. Što su religije drugo nego (Božji) odgovor, izražen na mnogostruke (kulturalne) načine, na čovjekova pitanja o smislu u svakom vremenu?
- Što se tiče sadržaja *kurikuluma*, općenito govoreći, čini mi se valjanim prijedlog o četiri ili pet krugova, koji se, polazeći od prvog kruga spoznaja o religijama koje su najbliže subjektu, zatim dalje širi da bi stigao do poznavanja europskoga kršćanstva, abrahamovskih religija, islama i drugih religija u Europi.
- Važna i prvenstvena uloga, i zbog povijesnih prilika i zbog uloge koju je islamska civilizacija imala i ima u povijesti Europe i Mediterana posebice, pripada poučavanju (»pouci o islamskoj kulturi«) islamske kulture (i religije).
- Interreligijska formacija predstavlja tako bitan uvjet kako bi mladi cijenili religioznu i duhovnu dimenziju u traženju značenja i u svome životu i u životu drugih ljudi.

Bibliografija

- ALBERICH E., »Nuove prospettive per la religione nella scuola«, u: R. Laporta (ur.), *Educare al senso della vita*, La Nuova Italia, Firenze 2001, str. 69-86.
- BERLINGÒ S., *Libertà d'istruzione e fattore religioso*, Giuffrè, Milano 1987.
- CANTA C. C., »La formazione degli insegnanti di religione: crisi e prospettive«, u: R. DE VITA – F. BERTI, *Pluralismo religioso e convivenza multiculturale. Un dialogo necessario*, Franco Angeli, Milano 2003, str. 170-188.
- CANTA C. C., *L'ora debole. Indagine sull'insegnamento della religione cattolica nella Sicilia Centrale*, Sciascia, Caltanissetta – Roma 1999.
- CANTA C. C., »Società multireligiosa, identità e cultura«, u: R. DE VITA – F. BERTI (ur.), *La costruzione dell'identità in una società multiculturale e multireligiosa*, Franco Angeli, Milano 2004.
- CANTA C. C., »L'insegnamento della religione. Trasformazioni e scenari in una società multireligiosa«, u: *Per una Nuova Paideia*, Quaderni della Fondazione Balducci, Fiesole 2002, str. 73-105.
- CANTA C. C., »L'insegnamento della religione nella società multiculturale e multireligiosa«, u: R. DE VITA – F. BERTI, *Dialogo senza paure. Scuola e servizi sociali in una società multiculturale e multireligiosa*, Franco Angeli, Milano 2002, str. 174-205.
- CANTA C. C., *L'indagine sull'insegnamento della religione cattolica nella diocesi di Caltanissetta: l'Ora Debole*, u: »Notiziario dell'Ufficio Catechistico Nazionale«. Quaderni della Segreteria generale della CEL, br. 23, 2000, str. 8-14.
- CANTA C. C., »L'insegnamento della religione cattolica nella diocesi nissena«, u: M. NARO (ur.), *Amicitiae Causa*, Centro Studi »A. Cammarata«, S. Cataldo (CL) 1999, str. 737-748.
- CAPRARO G. – G. ZAMBON (ur.), *I diplomati in scienze religiose tra insegnamento e pastorale*, Edizioni Dehoniane, Bologna 2001.
- CARITAS (ur.), *Immigrazione: Dossier Statistico 2003*, Anterem, Roma 2003.
- CARRASCO B. R., *Acoso ideologico contra la enseñanza de la religión*, u: »Religión y Escuelas«, Mayo 2004, str. 9.
- CESAREO V. i dr., *La religiosità in Italia. Indagini sulle tipologie religiose e culturali in Italia*, Mondadori, Milano 1995.
- CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA (Settore Insegnamento della Religione Cattolica), Osservatorio Socio Religioso, *L'IRC nelle scuole italiane. Annuario 2003*.
- GALIMBERTI U., *Orme del sacro*, Feltrinelli, Milano 2000.
- GARCÉS C. E., *Enseñanza de la religión y Ley de la Calidad*, PPC, Madrid 2003.
- GARCÉS C. E., *El Gobierno suspende la implantación de la nueva materia Sociedad, Cultura y Religión*, u: »Religión y Escuela«, Mayo 2004, str. 5.
- MALIZIA G. – Z. TRENTI, *Una disciplina in cammino. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90*, Società Editrice Internazionale, Torino 1991.
- MALIZIA G. – Z. TRENTI, *Una disciplina al bivio. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90*, Società Editrice Internazionale, Torino 1996.
- NARO C., *Le ragioni dell'ecumenismo e del dialogo interreligioso*, u: »Monitore Diocesano« Caltanissetta, 3, 2003, str. 5-11.
- NARO M. (ur.), *Amicitiae Causa*, Centro Studi »A. Cammarata«, S. Cataldo (CL) 1999.
- PAJER F., »L'istruzione religiosa nei sistemi scolastici dell'UE: le tendenze in atto«, u: L. PEDRALI (ur.), *E' l'ora delle religioni. La scuola e il mosaico delle fedi*, Collana Mondialità, Editrice Missionaria Italiana, 2002, str. 99-117.
- PAJER F., »Quale 'religione' insegnare a scuola nell'Europa del domani? Tendenze attuali, futuri possibili«, u: E. DAMIANO – R. MORANDI, *Cultura, Religione, Scuola. L'insegnamento della religione nella trasformazione culturale e nell'innovazione scolastica, in prospettiva europea*, Franco Angeli, Milano 2000.
- PAJER F., »L'insegnante di religione, figura incompiuta«, u: G. MALIZIA – Z. TRENTI, *Una disciplina in cammino. Ricerca sull'insegnamento della religione cattolica negli anni '90*, Società Editrice Internazionale, Torino 1991, str. 260-266.
- PRENNA L., *Assicurata ma facoltativa. La religione incompiuta*, AVE, Roma 1997.

VANZAN P., »Gli istituti di Scienze religiose tra fede e cultura. Orizzonti di un progetto formativo integrato«, in: L. PRENNA, *Assicurata ma facoltativa. La religione incompiuta*, nav. dj., str. 153-170.

VITT M., *L'ora complessa. Rapporto sull'insegnamento della religione cattolica nelle scuole del Triveneto*, Edizioni Messaggero Padova, Padova 1993.